

Budai házasságok és családok a 17–18. század fordulóján*

Géra Eleonóra: *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726. Magyar Családtörténetek: Tanulmányok 3.*

MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont. Budapest, 2019. 291 oldal.

Géra Eleonóra, többek között a 18–19. századi város- és társadalomtörténet, életmód-, mentalitás-, valamint nőtörténet termékeny kutatója, új könyvében a kora újkori városi házasságot vizsgálja. Két személy jog és hagyományok alapján meghatározott életközössége – miként azt a szerző bevezetőjében megfogalmazza – nemcsak az ő magánügyükként, hanem azon túlmutató szövetségként is funkcionált. Így a két fél között létrejövő szerződéses viszony befolyással bírt a szoros testvéri kapcsolatoktól kezdve a hivatalos szervek hozzáállásán keresztül egészen a következő nemzedékek életéig számos más területre is. A házasság e komplexitásának – legalább részleges – bemutatását célzó vállalatát a szerző az időhatárokat is kijelölő korábbi eredményeire alapozza, míg a konkrét tárgykör ötletét Péter Katalin munkásságára vezeti vissza.¹

A vállalkozást erősen megnehezítették a forrásadottságok. Nem álltak ugyanis a kutató rendelkezésére olyan közvetlen források, mint például a magánlevelek, így a szerző többször is kénytelen utalni az egodokumentumok nélküli elemzés nehézségeire és korlátjaira. A problémát azonban elmélyült levéltárosi tapasztalatai segítségével (hiszen Géra Eleonóra a családi iratok referense volt a Budapest Főváros Levéltárában) úgy sikerült áthidalnia, hogy a vizsgálat középpontjába a közigazgatási dokumentumokat állította. E módszertani döntésének alátámasztásul hivatkozik Péter Katalinra, aki szerint az egyszerű ember szerelmének történeti forrása a bírósági jegyzőkönyv (26).

Géra Eleonóra elhivatottságát bizonyítja, hogy a házasság- és családtörténeteken belül ráadásul épp az általában kevesebb forrásanyag által dokumentált női szerepkörre kíván reflektálni. Miként a szerző is említi, a nők csekélyebb jelenléte a forrásokban többnyire abból fakad, hogy a külvilág felé javarészt a családfő képviselte őket is. Jóllehet kijelentését a későbbiekben árnyalja, ám már a kötet elején

* A recenzió az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae 19. századi Könyv- és Sajtótörténeti Műhely kutatási programja keretében készült.

¹ Géra Eleonóra 2014: „Köbalomból (fő)város.” *Buda város hétköznapijai a 18. század elején*. Könyvpont–L'Harmattan, Budapest. Elsősorban: Péter Katalin 2008: *Házasság a régi Magyarországon 16–17. század*. L'Harmattan, Budapest. Továbbá Péter Katalin (szerk.) 1996: *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből egy kis fraucimmerecskét nekünk”*. MTA TTI, Budapest.

fontosnak véli tisztázni, pontosan milyen műveltséggel rendelkezett a városi, különösen pedig a budai nő a korszakban, „ez a tudás mire tette őt képpessé” (28). A már említett közigazgatási dokumentumok mellett – ha nem is nagy számban – maradtak fenn olyan források is (például a kortársak vallomásai, saját kézírású ellenjegyzés, levelezés a hivatalos szervekkel, nyugták, elismervények), amelyek a tanult, ügyintézésben jártas nők kis csoportjáról árulkodnak (25–33).

A szerző munkájában elsősorban a Budapest Főváros Levéltárában fellelhető tanácsülési jegyzőkönyveket, tanácsi levelezéseket, törvényszéki iratokat, hagyatéki gyűjteményeket, valamint a fellebbviteli fórum, azaz az Udvari Kamara az Österreichisches Staatsarchivban őrzött iratanyagait használta fel. A városi adminisztráció középpontba állítása a téma számára nemcsak nehézségeket, de figyelemre méltó eredményeket is hozott. A korabeli házasságokat ideális esetben ugyanis az „eheliche Liebe”, azaz a lelki úton értelmezett házastársi szeretet/szerelem kötötte össze. Ennek leírásával azonban elsősorban a korabeli tanácsadó, vallásos irodalomban vagy röplapokban találkozhatunk. A szerző felhívja a figyelmet: a többnyire normabontó eseteket közlő közigazgatási dokumentumok alapján „lehetetlen megállapítani, hogy Budán mekkora teret hagytak az érzelmeknek” (57). Sőt, a kutatást tovább nehezíti, hogy az adatok többsége a polgárokat érinti, akik a legkevésbé engedhetek, engedtek döntéseikben a szívnek (57, 60). Géra Eleonórának azonban mégis sikerült rátalálni az egyéni érzelmre épülő lelki és testi szerelem nyomaira a hivatalos dokumentumokban (például Matthias Bernold esetében, 219).

A neutrális, sematikus iratok, azaz a közigazgatási és bírósági akták további háttéranyag segítségével történő elemzése (24) azonban nem csupán a házasságcsalád–nő (vagy akár a szeretet–szerelem) témakörökben hozott eredményt. Többletinformációt nyújt egyéb vizsgálati irányvonalakon is, amelyek megkerülhetetlenek a hivatali forrásadottságból kifolyólag: a jogi-normatív eszközökön keresztül szemléltetett esetek ugyanis a városi társadalom belső követelményeibe engednek bepillantást (például a házasság előtti nemi élet társadalmi rétegenként eltérő szankcionálása, 75–77). Sőt, arra is akad példa, amikor a konkrét jogi szabályozás és a közösség által jogosnak vélt viselkedési forma kerül szembe egymással. Ez fedezhető fel Kurz asztalos polgár özvegyének történetében is, akit gyermekei forgattak ki vagyonából, méghozzá épp a magisztrátus támogatásával. A szegények, köztük özvegyek, idősek támogatását egyébként magára vállaló városi tanács az ellentmondásos helyzetet azzal kívánta feloldani, hogy felszólította az új családfőt, bánjon tisztességesen az idős szülővel. Géra Eleonóra ki is emeli, hogy erkölcsi szempontból vélhetően a kortársak egy része is az özvegy pártját fogta (226–228).

Jóllehet a kötet a gyakorlatban megvalósuló élet-, valamint munkaközösség bemutatására összpontosít, mindig figyelembe veszi a korszak normarendszerét is. Kiemelten hangsúlyozza ezért a vallásos irodalom, prédikációk jelentőségét, amelyek egészen a 19. századig számottevően formálták az ideális házasságról alkotott képet (56–58). Szabályozó mivoltukat visszatérően, több életállapot (például jó házasság, 84; özvegyiség, 162, 228; erkölcs és paráznaság, 140–143) bemutatásánál megemlíti, esetleg röviden jellemzi a szakirodalom alapján.

A tizennégy fejezetre tagolt kötet első nagyobb tematikus egysége (1–2. fejezet) egyfajta bevezetőként szolgál. A szerző elsőként a témára vonatkozó csekély hazai és terjedelmes nemzetközi szakirodalmat, illetve a családkutatás elméleti és módszertani kérdéseit tekinti át (13–22). A visszafoglalt Buda német ajkú, jelentős részben az osztrák örökös tartományokból és a Német-római Birodalom területéről érkező betelepülői révén erősen kötődött a német kultúrkörhöz. A hasonló társadalmi-vallási adottságoknak köszönhetően – valamint a hasonló megközelítésű magyar várostörténeti kutatások hiányában – Géra Eleonóra a német tudományos feldolgozásokat részesíti előnyben munkájában. Az osztrák, német, valamint svájci kutatási előzmények alapján felhívja ugyanakkor a figyelmet a Habsburg Birodalom keleti felébe elvándorolt, német ajkú polgárok új, elsősorban katolikus városaira. Ez utóbbiak kutatása – szemben a protestáns városokéval – ugyanis háttérbe szorult. Ebből a hiányból is igyekszik törleszteni a kötet, amelynek fontos erénye, hogy az elemzés során a szerző valóban folyamatosan reflektál a bemutatott elméleti-módszertani szakirodalomra, a kutatási eredményeket pedig igyekszik elhelyezni a nemzetközi kontextusban.

A második fejezetben a visszafoglalt Buda fokozatos benépesedésének vagyunk tanúi. Az első lakóknak a vágyott gyors meggazdagodásért, de még inkább a tartós letelepedésért olyan kihívásokkal kellett megküzdeniük, mint az iparosok vagy a közbiztonság hiánya, az egzisztenciális válsághelyzetekben (például árvíz, pestis, Rákóczi-szabadságharc) tapasztalt pénzhiány; ezenkívül megkeserítették életüket a különböző önkényeskedések is. Az ingatlanok, privilégiumok nem csupán a vállalkozó szellemű arisztokratákat, nemeseket, katonatiszteket, értelmiségieket, de a nyugodtabb életkörülményeket kívánó egyéneket is vonzották. A budai állásokra elsőként jelentkező tisztviselők, katonatisztek például javarészt az uralkodó több évtizedes szolgálatát követően letelepedni, illetve otthonra, családra vágyó személyek voltak (37–39). A király és a központi kormányzervek által német és katolikus többségű városként elképzelt új településen idővel megjelentek az első polgári foglalkozású személyek, a kereskedők, iparosok is. A kamara, amely támogatta a letelepedést, elsősorban kalmárokat, illetve azoknak a mesterségeknek (például mészáros, pék, varga, építőipari szakmák) a képviselőit várta leginkább, akik kétékezi munkával az újjáépítést, valamint a közösség működését segítették.

Ebből, a kontextust bemutató fejezetből sem hiányoznak azonban a házasság történetének egyes aspektusai. Azt, hogy mennyire nem két ember magánügyeként működő együttélésről van szó a korabeli házasságok esetében, Géra Eleonóra jól szemlélteti a térhasználat bemutatásával. Az egy fedél alatt élők népes háztartásai olyan „nyílt házat” jelentettek, amelyekben a nyilvánosság és a magánélet képlékeny határok között mozgott, a privát szféra luxusnak számított még a hivatalnoki elit köreiből is (47–49).

A második, jóval terjedelmesebb egységben (3–10. fejezet) a házasságkötéstől kezdve az özvegységig taglalja a szerző az általában egyenrangú felek szolidaritáson alapuló érdekszövetségét (*caritas conjugalis*), szerződéses kapcsolatát. Bevezetőként teológiai, filozófiai, képzőművészeti megközelítésből, a szakirodalom alapján

állítja, hogy a kora újkori patriarchális családmódelemben az elsőbbséget élvező férj mellett a nő – a korábbi segítői szerepkör helyett – társként jelenik meg. A kor-szak irodalma és prédikációi a házasságot olyan egészként mutatják be, amelyből egyik fél sem hiányozhat. Géra Eleonóra említést tesz a változás eredőiről, így például a protestáns tanok terjedéséről vagy a katolikus hozzáállás átalakulásáról is.

Érthető módon röviden elemzi a szexualitás, erotika, valamint a vágy ekkor még háttérbe szorított szerepét. A kor embere ugyanis csak addig tartotta elfogadhatónak mindezeket, ameddig a házasságon belüli viszonyt erősítették (60). Legáltalábbis elméletben – egy későbbi fejezetben a szerző ugyanis bemutatja, miként válik el ettől a gyakorlat. Például a nem partnerségi kapcsolatokban az egzisztenciálisan kiszolgáltatott félnek (mint egy vagyontalan, nem polgári származású cselédlánynak) vállalnia kellett a magas kockázattal (a tisztesség elvesztése, a városból való kiűzés veszélyének vállalásával) járó szexuális együttlétet a konszolidáltabb élet és/vagy társadalmi emelkedés reményében (75–79).

Azt, hogy mennyi összetevő határozta meg a házasságok előkészítését és létrejöttét (így a szülők kötelességei, felkészülés, azaz szolgálatra küldés rokon vagy más – például keresztkoma, barát, szomszéd – asszonyhoz, megfelelő anyagi háttér, céhen belüli elvárások, házassági szerződés), a szerző – vállalásának megfelelően – részletekbe menően ábrázolja, elsősorban a nők szemszögéből (62–86). Az egész könyvre jellemző bő forrásanyag-dokumentáció olyan esetgazdag leírásokat eredményez, amelyek nem csupán az induktív megközelítést szolgálják, de sajátos részletekbe is bepillantást engednek, amelyek meglepőek lehetnek a dokumentumok hivatali jellegét tekintve. A szülői, elsősorban édesanyjai szeretetről tanúskodik például az a hagyatéki ügyintézői feljegyzés, amely szerint a Fekete Elefánt fogadósnéjának kislánya már 5-6 évesen hordhatta édesanyja 26 nagy gránátköböl álló nyakláncát (64). A házastársi, testiségen túlmenő érzések pedig a kitartó, pénzt nem kímélő betegápolás leírásában² vagy azokban a végrendeletekben ismerhetők fel, amelyekben a halálát érző fél a másikat tette meg egyetemes örökösnek (85–86).

Az újraházasodás, valamint az özvegyiség jelenségével három fejezet is foglalkozik (6–7., 10. fejezet). Az elsőben az új házasságot generáló általános okokat mutatja be a szerző, a másodikban egy esettanulmány olvasható egy botrányoktól sem mentes életutat bejárt nő három házasságáról. Végül a harmadikban Géra Eleonóra az egyedül maradt házasefet, illetve az előtte álló lehetőségeket vázolja fel. A házasság utáni egyedüllét ugyanis annyi nehézséggel járt, hogy azt csak kevesen tudták megengedni maguknak. Míg azonban a férfiak a magas kor vagy akár betegség ellenére is könnyebben találtak új feleséget maguknak, a nők hatványozottan nehezebb helyzetbe kerültek, annak ellenére is, hogy a legtöbb esetben a két felnőtt munkájára épülő családi boldoguláshoz szükséges volt a kieső fél pótlása. Géra Eleonóra a kötetben folyamatosan hangsúlyozza, hogy a család több

² Vö. Péter Katalin 2012: Szerelem és házasság a Hajnal-határtól Keletre. In: Péter Katalin: *Magánélet a régi Magyarországon*. MTA BTK TTI, Budapest, 155.

lábön álló, a tagok munkájára építő gazdasági egységként is működött (*patchwork economies*), ennek létezését egy külön fejezet is bizonyítja (8. fejezet).

Különböző anyagi okok motiválhatták az özvegyeket az újraházasodásra: védelem a hitelezőkkel, a vérrokonok követeléseivel szemben, vagy akár a gyermekeket gondozó nő fizetésének megoldhatatlansága. Kamat nélküli kölcsönhöz is így lehetett a legkönnyebb módon hozzájutni, ahogy a gyermekek jövőjének biztosítása is szerepet játszott az újraházasodásban. A kötetben tárgyalt példák olyan eseteket mutatnak be, amikor a családfő helyét egy közeli ismerős, barát vagy bizalmas vette át (89–92). Nem esik szó azonban az esetleges sógorsági (*affinitas*) és vérrokonsági (*consanguinitas*) kapcsolatokról. Pedig ezeket az (esetenként özvegyeségből kialakult) együttéléseket – legalábbis a 19. század első felében – hasonló okok, így többek között a pénzhiány is előidézhette.

Az említett esettanulmányban Eva Elisabetha Wittmann történetét ismerjük meg. Az elbeszélés, ahogyan azt a szerző is ígéri, valóban több oldalról világítja meg a kora újkori nő helyzetét, miközben egyértelművé válik, hogy például a családi háttérnek, az egyéni tulajdonságoknak köszönhetően milyen távol eshetett egy életút a normatív irodalomban megfogalmazottaktól. Az apró történetek állóképeit meghaladva így folyamatában válnak láthatóvá a házasságok mindennapjai (*Ehe in Aktion*, 21).

Eva Elisabethának, Georg Freysinger császári udvari nyerges gyámleányának első férje a budai tanácsba bekerült, valamint polgármesternek megválasztott Johann Georg Unger volt. A férfinak a társadalmi és a vagyoni helyzetéhez illő új és fiatal ara nem csupán a lehetséges gyermekáldást biztosíthatta, de hozománya révén egyben nagyobb összegű készpénz megszerzésének lehetőségével is kecsegtetett. Kapcsolatuk azonban a tettelegességig fajult, köszönhetően a több évtizednyi korkülönbségnek, továbbá az eltérő származási környezetnek. A családon belüli erőszak jogi oldalról történő bemutatásában a fejezet a szokásos, általánosságban megfogalmazott vádakkal állítja párhuzamba az eset konkrétumait, ezáltal a per pontosabb értelmezését nyújtja. Az asszonyverés kérdésénél például kiderül, hogy annak jogosságát – a fenyítésnek a korszakban elfogadottnak tekintett mérsékelt volta miatt – senki nem vitatta. Az is kiderül viszont, hogy egyértelmű meghatározás nem volt arra, mi tekinthető jogos fegyvelésnek, és mi kegyetlenségnek (96–98). Eva második házasságában a legfontosabb tőke, azaz az egyéni becsület, valamint azon keresztül a családi becsület kerül a középpontba. Az erőszak ismét megjelenik, ám most elsősorban a verbalitás szintjén, továbbá a feleség meglepő, szenvedélyes viselkedése is bemutatásra kerül. Mindezt a szerző több, olykor éles forrásrészlettel ábrázolja: „korbácsolni való bestia”, „kicsinálja őket”, „leírhatatlan, pokoli fúriaként” (102–104).

Az egész kötetre jellemző, hogy a megfelelő források szó szerinti idézésével Géra Eleonóra a miliő minél érzékletesebb bemutatására törekszik: „A magisztrátust és a polgármestert túl hangosan gyalázó polgárné férjét, Fermo Francót behívatta a tanács és szigorú határozatban szólította fel: »fogja be a neje a pofáját«”. (126) Emellett a korszak hangulatának visszaadásához a korabeli, ugyan-

akkor értekező prózában ritkábban megjelenő kifejezések használatától sem riad vissza a szerző. Jellemző példa a „kurvázkodás” említése. Az osztrák törvénykönyv és a pest-budai joggyakorlat ugyanis nem különböztette meg az élettársi kapcsolatot, a házasságtörést, a paráználkodást és a prostitúciót: mindegyiket a kurvázkodás (*Hurerey*) fogalmával jelölte (143). Így ez olvasható például a hitvesölő molnár és felesége tettlegességig fajuló vitájának leírásában is. A feleség „a pesti plébánost kérte fel, hogy férjével szemben képviselje a magisztrátus előtt, mivel az állítólag bántalmazta és ok nélkül kurvának nevezte” (137).

Hatványozottan igaz mindez a hatóságok vagy a város előtti normasértő esetek bemutatásánál (9. fejezet). Pontos és részletes tárgyalásuknak köszönhetően egyszerre több egyház-, politika-, jogtörténeti vagy épp néprajzi elem is felszínre kerül. Például a sorozatosan agresszorként fellépő férje által fejbe lött, de a súlyos sérülésből felépülő Rostné házasságának felbontását indokolatlannak vélő esztergomi érseki döntés körülményeit önmagában is érdemes lenne vizsgálni (150). Érdekes jogtörténeti adalék a férje támadását túl nem élő Modauerné ügye, amelyben a Kamarai Adminisztráció végül szerencsétlen balesetnek minősítette az esetet (138). A perek ismertetése során a szerző egyúttal politikai döntésekről is szót ejt, hiszen a város vezetői testületében mindig akadt olyan, aki kihasználta az ellenfele lejáratására kínáló alkalmat. Végül a népi vallásossággal és hiedelmekkel kapcsolatos új adatokra kiváló példa a tanácsos üvegesmester története, aki egy özvegy örökségének csökkentése érdekében visszajáró, „tanúval is hitelesített” kísértettel riogatta a budaikat (170).

A harmadik nagyobb tematikus egység (11–13. fejezet) a várost mint közösséget mutatja be. A szerző belülről kifelé haladva vizsgálja a társadalmat, az abban fellelhető házastársi és családi kapcsolatokat. A legerősebb, a kölcsönösség elvén működő testvéri, illetve sógorsági kapcsolatoktól kiindulva jut el a perifériához (például hajadonok, özvegyek), végül a közösségen kívül eső rétegekhez (például kórházak lakói). Hűen korábbi szerkesztési elvéhez, az általános, kisebb családtörténeteket felvonultató fejezetet hosszabb esettanulmánnyal egészíti ki: a Bösinger család történetét közel három évtizeden keresztül ismerteti (193–202), ahogy hosszabb kitérőt tesz a Hochenwarter árvák esetében is (202–208).

A közösség vizsgálatával Géra Eleonóra bemutatja, hogy a közös etnikai gyökerek, a vallás, valamint a földrajzi közelség (szomszédság) jelentős kohéziós erővel bírtak. Az első kettő jelentőségét az egész kötetben kiemelten és visszatérően hangsúlyozza. A feltárt bírósági esetek során például a háború áldozatainak bemutatásánál rávilágít arra a jelenségre, hogy a csecsemőgyilkosságoknál az elkövetők között erősen felülreprezentált az egykori muszlim, később azonban a keresztény hitre áttért, korábbi hadifogoly vagy izraelita nő, illetve protestáns is található közöttük. A vallásuk miatt kirekesztést el nem szenvedő katolikus és ortodox nők esetében maga a közösség lehetett az, amely nem engedhette meg ezt a „szégyent”, ezért inkább elnézte a gyermek eltűnését (240).

Már ebből a példából is jól látszik, de az összes réteg bemutatásánál megfigyelhető az *Ehrengesellschaft* jelensége, valamint az ezzel összefüggő politikai meg-

oldások, hivatali működések (például visszaélések, segítségnyújtás). Ezt egészíti ki az önkéntes, jogon túli, főként tapasztalati belátásból fakadó „egyesítő kötelék”, a korabeli, elsősorban nőktől nők felé irányuló szolidaritás tárgyalása (210–216). E két elem együttes vizsgálata jól illeszkedik a házasságra koncentráló korábbi fejezetek egyéni történeteinek keresztül megnyilvánuló interdiszciplináris elemekhez. Ez esetben ugyanis a városra koncentráló szerző az egész közösségre vonatkoztatva kínál olyan lehetőségeket, mint a korabeli jogkövetés, jogsértés, jogkiterjesztés megfigyelése vagy a különböző jogi kategóriák (így a bűncselekmény), illetve a társadalmi szabályok tisztázása (például a szegénygondozás mint szociális fegyelmező eszköz elemzése), a társadalmi integráció forrásainak feltárása (kiemelve a keresztény tanítás szerepét).

A város például azért, hogy szemet hunyt felette, biztosította a szexuális kapcsolatot, az együttélés lehetőségét a kifogástalan magaviseletű helyi szegényeknek és nincsteléneknek is, akiknek egyébként anyagi okokból esélyük sem volt a házasságra. Az előbbieket csupán a házasságtörés lehetőségével jelentették fel, élettársi kapcsolataikról pedig leginkább azokban az esetekben maradt fenn forrás, ha az valamilyen büntetendő cselekedethez vezetett. A bemutatott esetek alapján azonban kiderült, hogy a közösség részéről tett engedmény rendkívül törekenynek, illetve önkényesnek bizonyult. Amennyiben mondjuk a hitelezői vagy valamilyen egyéb (például városi) ellenérdek úgy kívánta, egy esetleges bírósági eljárásban a paráznaság vádját és annak következményeit már nem kerülhette el az illető. Hasonlóképpen, a helyi származású, kifogástalan életű törvénytelen anyához elnézőbb magatartással viszonyult környezete (217–219), az árvíz, tűzvész miatt egzisztenciális válságba került, ám jó hírű rászoruló megsegítését pedig a rokonok, barátok, valamint a céhes társak egyaránt kötelességüknek érezték (223–224).

A városi közösség működését bemutató fejezetek, miként a korábbiak is, számtalan példát hoznak a családi és egyéb szolidaritási akciókra, anyagi és érzelmi téren egyaránt. A család és az elit által is segíteni kívánt társadalmi integráció szép példája rajzolódik ki Matthias Bernold és szerelme (!) esetében, „akiknek szegénységükből kifolyólag nem adatott meg a házasság privilégiuma”. A vincellér „élete munkájával szerzett kevéske örökségét” gyermekükre kívánta hagyni. A feltételezhetően a két polgárjogú tanú egyike által írott, de az édesapa gondoskodását magán viselő végrendeletben nem jelennek meg a hivatalos iratok által használt, örökre megbélyegző kifejezések (például „Bastard”, „Hurrenkind”, „illegitimes Kind”). Helyette finoman körbeírják a gyermek születésének körülményeit („olyan gyermek, akit ő hajadonként fogant és szült”, 219).

A kötet, mindamelllett, hogy rengeteg személyt vonultat fel, többször vizsziatér egy-egy szereplőhöz vagy családnhoz, hogy más-más aspektusból vizsgálja meg őket. E magas létszámnak köszönhetően könnyen eltévedne az olvasó, de segítséget nyújt a történetek követésében a név nélküli családtagokra is kiterjedő bőséges, kilencoldalnyi személynévmutató (olyanokkal is a listában, mint például Cetto bolti szolgálja, Zaunockh, Johann neje). Géra Eleonóra munkáját egy kisebb forráskiadással is kiegészítette. Tematikus bontásban, kétnyelvű függelékként csa-

tolta Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek megfelelő bejegyzéseit, jócskán segítve ezáltal is a kutatás folytatását, és nemcsak a város–házasság–család–nő témakörökben.

A szerzőnek tehát az említett nehézségek ellenére sikerült képet adnia a 17–18. század fordulójának budai házasságairól, családi körülményeiről, elsősorban a női oldalról. Továbbá, miként azt láttuk, a szeretetnek és a szerelemnek a források által igencsak nehezen megfogható jelenségét sem mellőzte elemzéséből. Mindeközben nem csupán jól kiaknázható alapot nyújt a különböző témák vizsgálatának folytatásához, bővítéséhez, de olykor ráirányítja a figyelmet a jövőbeli kutatási lehetőségekre. A városi összefogás témakörében lehet inspiráló például az, amikor a női szolidaritás bemutatásának befejezésekor megemlíti, hogy 18. századbeli katolikus megújulás hatással volt a szolidaritás gyakorlatára, ami a házasságon belüli férfi–női kapcsolaton is nyomot hagyott, hiszen közvetett módon erősítette a feleség autonómiáját a családfővel szemben (214). Ezzel összefüggően érdemes lehet vizsgálni a későbbi hazai prédikációkban, vallásos irodalomban a testi–lelki kapcsolat ábrázolását, vagy akár csak a „test” képének esetleges időbeli változásait, helyi eltéréseit, valamint annak rövid és hosszú távú hatásait. A további vizsgálatokban ajánlatos lehet majd a nagyközönségnek szánt normatív irodalom mellett a korabeli egyházi szabályozást is figyelemmel kísérni a tárgykör kapcsán.³

Bárány Zsófia

³ A kapcsolatokon túl az egészségügy tárgykörében is jelentős eredményeket hozhat a vállalkozás. Jó példa erre Erdő Péter 2016: Egészségügyi témák a középkori egyházjogban. In: uó: *Jog az Egyház hagyományában és életében*. SZIT, Budapest, 325–345. A tanulmány a középkori egyházjog gyűjteménye, a *Corpus Iuris Canonici* szövegei mellett azok magyarázatait, a késő középkor gyóntatói kézikönyveit, továbbá néhány újkori pestiskönyvet is görcső alá vesz az egészségügyi témák (például járványok, testi fogyatékoság, pszichés betegségek, alkoholfüggőség, impotencia) kapcsán.